

คัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกา ภาค ๑: การแปลและการศึกษาวิเคราะห์
Vimativinodanīṭikā scripture Part I: Translation and Analysis

พระมหาวีรธิดา วรินโท
Phramaha Weeratis Varindo^๑

บทคัดย่อ

บทความนี้เป็นส่วนหนึ่งของดุชฎินิพนธ์เรื่อง “คัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกา ภาค ๑: การแปลและการศึกษาวิเคราะห์” มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกาที่มีการศึกษาพระพุทธศาสนา ผลการวิจัยพบว่า ในด้านคุณค่าของคัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกาที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น คุณค่าในด้านการอธิบายหลักธรรมในพระวินัย คือ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ด้านการสื่อความหมายเชิงอุปมา-อุปมัย เช่น ความรักเกิดขึ้นด้วยเหตุ ๒ ประการ เหมือนดอกอุบลในน้ำ เพราะอาศัยเหตุ ๒ ประการ คือน้ำและเปลือกตม ด้านความสามัคคีในหมู่คณะ พระตถาคตทรงบัญญัติพระวินัยได้มีจุดมุ่งหมายของการบัญญัติไว้เพื่อความสามัคคีของคณะสงฆ์โดยรวม ด้านความมีระเบียบวินัย พระวินัยเป็นกฎสำหรับฝึกอบรมกายวาจา พระวินัยนี้เปรียบเหมือนด้ายร้อยดอกไม้อันควบคุมดอกไม้ไว้ไม่ให้กระจัดกระจาย เพราะเหตุรักษาสงฆ์ให้ตั้งอยู่ในความดี

คำสำคัญ: วิมตติวินทนีฎีกา การแปล การวิเคราะห์

^๑ สาขาวิชาพระพุทธศาสนา บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย
Buddhist Studies, Graduate School, Mahachulalongkornrajavidyalaya University, Thailand

Abstract

In this article, an attempt was purposely made to analyze its value towards Buddhist studies. In this research, it was found that Furthermore, analyzing value and the influence of the Vimativinodanīṭṭikā scripture on the Buddhist education are divided into value of explaining the vinaya, except the ones that the Buddha prohibited and he allowed. In the aspects of interpretation based on metaphors such as love is caused by the 2 reasons same as a lotus under the water because it relies on 2 reasons that is water and Shelly marsh. Likewise, The Buddha established the rules in purpose for the unity among the monks publicly. Whereas, in the aspect of discipline or the vinaya, for training physically and mentally is like a hundreds of flowers thread controlling flower from getting scattered because of the reason from maintaining the sanghas goodness.

Keywords: Vimativinodanīṭṭikā, translation, analysis

๑. บทนำ

คัมภีร์ฎีกาเป็นคัมภีร์ที่อธิบายสันตลบท (บทที่มีเนื้อความซับซ้อน) ในคัมภีร์อรรถกถาที่เป็นพระวินัยและพระสูตรเท่านั้น คัมภีร์ฎีกาส่วนนี้เรียกว่า ปุราณฎีกา, อภินวฎีกา ส่วนคัมภีร์ที่อธิบายพระอภิธรรม เรียกว่า อภิธัมมฎีกา โดยแยกเป็น มูลฎีกา และอนุฎีกา อีกอย่างหนึ่ง คัมภีร์ฎีกา เป็นวรรณกรรมภาษาบาลี ที่แต่งเพื่ออธิบายความในคัมภีร์อรรถกถาของพระอรรถกถาจารย์ที่ได้ไขความในพระไตรปิฎกไว้ คัมภีร์ชั้นฎีกาจัดเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญรองลงมาจากคัมภีร์อรรถกถาที่ขยายความในพระไตรปิฎก เรียกว่า คัมภีร์ชั้นสาม คัมภีร์ฎีกามีความแตกต่างกับคัมภีร์อรรถกถา (คัมภีร์ชั้นสอง) ที่วัตถุประสงค์ในการแต่งฎีกานั้น ทำเพื่ออธิบายเนื้อความในคัมภีร์รุ่นอรรถกถา หรือฎีกาด้วยตนเอง คัมภีร์ฎีกานี้มีผู้แต่งจำนวนมาก และมีหลายคัมภีร์ ส่วนใหญ่ชื่อคัมภีร์ชั้นฎีกาจะมีคำว่า ฎีกา และตามด้วยชื่อคัมภีร์อรรถกถาที่อธิบายความ ซึ่งส่วนใหญ่จะมีคำ ที่ปณี โขติกา ปกาสิณี หรือ คณฐิ ลงท้าย^๒ ซึ่งคำลงท้ายเหล่านั้นรวมแปลว่า ให้ความกระจ่าง (อธิบายความในอรรถกถาให้กระจ่าง) คัมภีร์ชั้นฎีกาจัดเป็นแหล่งความรู้ทางพระพุทธศาสนาที่มีความสำคัญรองลงมาจากคัมภีร์ชั้นอรรถกถา

ส่วนคัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกา^๓ เป็นคัมภีร์ที่พระมหาเถระผู้มีนามว่า กัสสปะแห่งแคว้นโจฬะ อินเดียตอนใต้ หรืออีกนามหนึ่งเรียกว่าพระมหาเถระโจฬียกัสสปะ เป็นผู้รจนาขึ้นเพื่ออธิบายอรรถกถาพระวินัย ที่ยังไม่ชัดเจน ให้ชัดเจนขึ้น คัมภีร์นี้ แบ่งเป็น ๒ ภาค ซึ่งเป็นอีกคัมภีร์หนึ่งที่มีความสำคัญไม่ด้อยไปกว่าคัมภีร์อื่นๆ เพราะได้แสดงข้อวินัยฉะต่างๆ ที่เกี่ยวกับพระวินัยบัญญัติ ซึ่งไม่ได้แสดงไว้ในวินัยฎีกา เช่น สารัตถทีปนี^๔ หรือแสดงไว้แล้วแต่ยังไม่สมบูรณ์พอ ดังนั้น จึงกล่าวได้ว่า เป็นคัมภีร์ที่เปรียบเสมือนเพชรน้ำเอกแห่งพระพุทธศาสนา ซึ่งมีประโยชน์ต่อการศึกษาพระวินัยเป็นอย่างยิ่ง และในเนื้อหาคัมภีร์นี้ได้แสดงองค์ความรู้ที่เกี่ยวกับเรื่องพาหิรินทาน มูลเหตุแห่งการสังคายนาครั้งที่ ๑-๒-๓ และการสังคายนาครั้งที่ ๑-๒-๓ ไว้ ซึ่งถือว่าเป็นการอธิบายการบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์ที่สำคัญของพระพุทธศาสนาในอดีต

นอกจากนี้แล้วคัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกานี้ ผู้รจนาแต่งไว้เพื่อแก้บทที่ซับซ้อน หรือบทที่ยังไม่กระจ่างชัด ให้ชัดเจน รวมทั้งเป็นการแต่งอธิบายเพิ่มเติมข้อความบางทีในหนังสือ

^๒ คำลงท้ายดังกล่าวบางคำนำมาจากคัมภีร์อรรถกถา ซึ่งคัมภีร์ชั้นฎีกาใดที่ไม่ได้แต่งชื่อคัมภีร์ชั้นใหม่ ก็จะใช้คำว่า ฎีกา นำหน้า ตามด้วยชื่อคัมภีร์ชั้นอรรถกถาที่นำมาขยายความ เช่น ฎีกาสารัตถทีปนี เป็นต้น.

^๓ พร รัตนสุวรรณ และคณะ (ปริวรรต), วิมตฺติวินทนีฎีกา (ปฐฺโม ภาค), (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญูณ, ๒๕๓๓), หน้า (๑๙).

^๔ เรื่องเดียวกัน, หน้า ก.

อรรถกถาสมันตปาสาทิกาภาคที่ ๑ และ ภาคที่ ๒ ให้กระจ่างชัดขึ้น ซึ่งในปัจจุบันนี้ หลักสูตรการศึกษาภาษาบาลีในประเทศไทย โดยแม่กองบาลีสนามหลวงก็ได้ใช้หนังสืออรรถกถาสมันตปาสาทิกาทั้ง ๒ ภาค เป็นหลักสูตรในการเรียนการสอนชั้น ป.ศ. ๗-๘ และในพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาทในยุคปัจจุบันนี้ หนังสือวิมตติวินทนีฎีกานี้ ก็ได้ปรากฏต่อสายตาของเหล่านักปราชญ์ผู้มีความรู้ในด้านภาษาบาลีระดับหนึ่งแล้ว ส่วนในประเทศไทยของเรานี้ ท่านอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ประรณานำเพ็ญประโยชน์ระยะยาว และประรณาเห็นความยั่งยืนอย่างถาวรแห่งพระสัทธรรม จึงได้ปรารถนาให้สร้างคัมภีร์อรรถกถาและฎีกาขึ้นมา และคณะทำงานแห่งมูลนิธิของท่านก็ได้ร่วมกันสรรสร้างจัดแต่งจนจบภาคภาษาบาลีบริบูรณ์ และได้มอบให้เป็นศาสนสมบัติแก่มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย เพื่อเผยแพร่แก่เหล่าชนผู้หวังความเจริญสืบต่อไป อนึ่ง คัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกานี้ แม้ว่าจะเป็นคัมภีร์ที่มีความสำคัญต่อพระพุทธศาสนาฝ่ายเถรวาท แต่ในประเทศไทยยังไม่มีผู้ที่แปล หรือปริวรรตมาเป็นรูปของภาษาไทย จะมีอยู่ก็เพียงเป็นรูปของภาษาบาลีอักษรไทยเท่านั้น เพราะเหตุที่คัมภีร์นี้เป็นคัมภีร์ที่แต่งขึ้นมาอธิบายขยายไขข้อความของอรรถกถาพระวินัย เพื่อให้มีเนื้อความชัดเจนเข้าใจง่ายขึ้น และง่ายต่อการวินิจฉัยในด้านพระวินัย อีกทั้งทางด้านเนื้อหา ไวยากรณ์ ความสัมพันธ์ และความอรรถกถาภาษาบาลีที่ท่านแต่งไว้นั้น มีคุณค่าต่อการศึกษารูปของภาษาบาลีเป็นอย่างมาก และเป็นไปเพื่อประโยชน์เกื้อกูลแก่พระธรรมวินัย แก่อนุชนรุ่นหลังผู้ที่มีศรัทธาศึกษาในพระพุทธศาสนาสืบๆ ไป ดังได้กล่าวมาแล้วข้างต้น ฉะนั้น จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปริวรรตและแปลมาเป็นภาษาไทย

๒. วัตถุประสงค์ของการวิจัย

๒.๑ เพื่อแปลคัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกา ภาค ๑ จากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย

๒.๒ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกา ในด้านประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่ง โครงสร้างคัมภีร์ เนื้อหา ไวยากรณ์ สำนวนภาษาและความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นๆ

๒.๓ เพื่อศึกษาวิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกาที่มีต่อการศึกษพระพุทธศาสนา

๓. วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยเรื่อง “คัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกา ภาคที่ ๑: การแปล และการศึกษาวิเคราะห์” ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาประมวลองค์ความรู้เนื้อหาคัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกา ภาคที่ ๑ ใช้วิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้ โดยมีวิธีดำเนินการศึกษา ดังนี้

๑) แหล่งข้อมูล คือ เอกสารชั้นปฐมภูมิ (Primary Source) ได้แก่ คัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกา ซึ่งอาจารย์พร รัตนสุวรรณ ได้ปริวรรตจากต้นฉบับสังคายนาครั้งที่ ๖ ที่เป็นอักษร

พม่า ให้เป็นภาษาบาลีอักษรไทย และได้จัดพิมพ์เป็นภาษาบาลีอักษรไทย โดยมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย พ.ศ. ๒๕๓๘

๒) เครื่องมือการแปล ผู้วิจัยได้นำหนังสือที่เป็นข้อมูลเกี่ยวกับคัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกา ภาคที่ ๑ ทั้งที่เป็นภาษาบาลีและภาษาไทยเช่น พจนานุกรมเพื่อการศึกษาพุทธศาสน์ ชุดศัพท์วิเคราะห์ ของพระธรรมกิตติวงศ์ (ทองดี สุรเตโช) พิมพ์ครั้งที่ ๑ กรุงเทพมหานคร: เลียงเชียง ๒๕๕๐

๓) วิธีการแปล ผู้วิจัยได้ทำการแปลคัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกา ภาคที่ ๑ ที่เป็นภาษาบาลีรวมทั้งหมด ๔๖๘ หน้า ให้มีเนื้อความเป็นภาษาไทย โดยนำต้นฉบับคัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกา ภาคที่ ๑ ฉบับภาษาบาลีของมหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัยมาแปลโดยอรรถ (แปลเก็บเนื้อหา)

๔) วิเคราะห์คัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกา ผู้วิจัยได้ทำการวิเคราะห์ในด้านคุณค่าที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา

๔. ผลการวิจัย

๔.๑ การแปลคัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกา ภาคที่ ๑ จากภาษาบาลีเป็นภาษาไทย

ผู้วิจัยได้ทำการแปลคัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกา ภาคที่ ๑ จากภาษาบาลีอักษรไทยเป็นภาษาไทย โดยแบ่งออกเป็น คันถารัมภกถา คันถารัมภกถาวรรณนา พาหิรนิทานกถา เวรัญชุกถนทวารรณนา ปาราชิกกถนทวารรณนา สังฆาทิเสสกถนทวารรณนา อนนิตกถนทวารรณนา และนิสสัคคียกถนทวารรณนา รวมทั้งหมด ๔๖๘ หน้าเสร็จสมบูรณ์แล้ว^๕

๔.๒ วิเคราะห์คัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกา ในด้านประวัติผู้แต่ง สมัยที่แต่งโครงสร้างคัมภีร์ เนื้อหา ไวยากรณ์ สำนวนภาษาและความสัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นๆ

คัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกาเป็นคัมภีร์ฎีกาว่าด้วยการขัดความสงสัยที่เกี่ยวกับพระวินัย มีลักษณะเด่น คือ แต่งไว้เพื่อแก้บทที่ซับซ้อน หรือ บทที่ยังไม่กระจ่างชัด ให้ชัดเจน รวมทั้งเป็นการแต่งอธิบายเพิ่มเติมข้อความบางที่ ในอรรถกถาสมันตสาทิกาทั้งภาคที่ ๑ และภาคที่ ๒ ให้กระจ่างชัดขึ้นซึ่งในปัจจุบันนี้เป็นหลักสูตรการศึกษาภาษาบาลีในประเทศไทย โดยแม่กองบาลีสนามหลวง ก็ได้ใช้หนังสือสมนตปาสาทิกา นาม วินยฎฐกถา ภาคภาษาบาลีอักษรไทย ทั้ง ๒ ภาค เป็นหลักสูตรในการเรียนการสอนชั้น ป.ธ. ๗-๘ ในยุคปัจจุบัน รจนาโดยพระมหาเถระผู้มีนามว่า กัสสปะ^๖ แห่งแคว้นโจฬะ อินเดียนตอนใต้ของชมพูทวีปประมาณ

^๕ วิมตฺติ.ฎีกา. (บาลี) ๑/๑-๔๖๘.

^๖ พร รัตนสุวรรณ และคณะ (ปริวรรต), วิมตฺติวินทนีฎีกา (ปฐม ภาค), หน้า ๑๙.

พ.ศ. ๑๖๐๐-๑๗๐๐^๗ มีโครงสร้างจัดเป็นหมวดว่าด้วยการแต่งคัมภีร์ คือมีพรรณนาการ เริ่มต้นในการแต่งคัมภีร์ โดยแต่งเป็นคาถา หรือที่เรียกว่า การไหว้ครูนั่นเอง เป็นการนอมน้อม พระรัตนตรัยและครูอาจารย์ทั้งหลายที่ประสิทธิ์ประสาทวิชาความรู้ให้ มีการจัดเป็นหมวด ว่าด้วยเรื่องและกัณฑ์เช่น (๑) พาหิรนิทานกถา (๒) เจริญชกัณฑ์พรรณนา (๓) ปาราชิกกัณฑ์ (๔) สังฆาติเสสกัณฑ์ (๕) อนิยตกัณฑ์ (๖) นิสสัคคิยกัณฑ์^๘

องค์ความรู้ในคัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกา แบ่งเป็น ๑) ด้านประวัติศาสตร์มีการ กล่าวถึงมูลเหตุแห่งการสังคายนาครั้งที่ ๑-๒-๓ และการสังคายนาครั้งที่ ๑-๒-๓ ไร่ ซึ่งถือว่าเป็น การอธิบายการบันทึกเรื่องราวประวัติศาสตร์ที่สำคัญของพระพุทธศาสนาในอดีต ๒) ด้าน สืบต่ออายุพระพุทธศาสนา คือ ชาวพุทธทั่วไปนิยมซื้อคัมภีร์ถวายในวันสำคัญทาง พระพุทธศาสนา เช่น วันทอดกฐิน หรือผ้าป่า เป็นต้น เพราะถือว่าได้บุญมาก เนื่องจากคัมภีร์ เหล่านั้นได้บรรจุคำสั่งสอนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าเอาไว้ เมื่อประชาชนเปิดอ่านตนเองก็ได้ บุญแล้ว ๓) ด้านเพิ่มความเข้าใจพระวินัยของสงฆ์ พระมหาเถระโจฬยักสสปะได้แต่งเกี่ยวกับ ในด้านพระวินัยของสงฆ์ เป็นการอธิบายแก้อรธกถาว่าด้วยวินัย คือ (๑) ปาราชิก ๔ (๒) สังฆาติเสส ๑๓ คือ (๓) อนิยต ๒ คือ (๔) นิสสัคคิยปาจิตตีย์ ๓๐ ข้อ เป็นกฎหมายของ พระภิกษุ เป็นเครื่องควบคุมความประพฤติการปฏิบัติตนของภิกษุให้เป็นนักรบขที่น้าเคารพ เลื่อมใส ทำให้ผู้พบเห็นเกิดความศรัทธาชื่นชมดังพระพุทธพจน์ว่า ธรรมวินัยที่เราแสดงไว้แล้ว และบัญญัติไว้แล้ว จักเป็นศาสดาของเธอทั้งหลาย ในเมื่อเราล่วงลับไปแล้ว^๙ เมื่อพระธรรม คัมภีร์ยังอยู่ ก็คือ พระศาสดายังทรงมีพระชนม์อยู่

วิเคราะห์ภาษาในคัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกา แบ่งออกเป็น วิธีการใช้นามศัพท์ คือ (นามนาม คุณนาม และศัพท์นาม) มีเครื่องประกอบสำคัญ คือ เพศ คำนาม (ลิงค์) จำนวน คำนาม (วจนะ) และการผันคำ (วิภัติ) ในคัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกามีวิธีแจกคำนามวิภัตินาม ๗ วิภัติเช่น ปฐมาวิภัติ การผันคำในปฐมาวิภัติ^{๑๐} ได้แก่ ปญจสติกขณธก อาคต สุกททกณขิ อิศ อาเนตวา วิตถาเรตพพิ แปลว่า สุกททกัณฑ์ ที่มาแล้วในปญจสตติขณธกะ ท่านนำมาแล้วใน ที่นี้พึงให้พิสดารแล^{๑๑} วิธีการใช้กิริยาศัพท์คือ กิริยาอาการบอกให้รู้ความเคลื่อนไหว เช่น ยิน

^๗ หอพระสมุดวชิรญาณ, บัญชีคัมภีร์ภาษาบาลี และ ภาษาสันสกฤต, (พระนคร: โรง พิมพิไลภณ พิพรรณนการ, ๒๔๖๔), หน้า ๓.

^๘ วิมตฺติฎีกา (บาลี) ๑/๖๖๐/๔๖๘.

^๙ ที.ม. (ไทย) ๑๐/๒๑๖/๑๓๔.

^{๑๐} สมิตธิพล เนตรนิมิตร, ผศ.ดร., บาลีศึกษาในอรรถกถาธรรมบท, (กรุงเทพฯ- มหานคร: บริษัท เอ็มเอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด, ๒๕๕๖), หน้า ๑๙๓-๑๙๔.

^{๑๑} วิมตฺติฎีกา (บาลี) ๑/๑/๑๖.

เดิน นั่ง นอน กิน ดื่ม ทำ พูด คิด ของประธาน เรียกว่า กิริยาอาชยต^{๑๒} ในประโยคบาลี ประธานที่เคลื่อนไหวหลายครั้งจึงมีกิริยาหลายตัวในประโยคหนึ่ง การเคลื่อนไหวครั้งสุดท้าย ใช้เป็นกิริยาคุมประโยคเช่น สามเณโร ซานิตวา ปิวนโต สีลเกท อापชชติ แปลว่า สามเณรรู้ อยู่ เมื่อดื่ม (สุรา) ย่อมศีลขาด^{๑๓} วิธีการใช้อพยยศัพท์คำบาลีที่ไม่ต้องผันคำ ไม่แจกรูปด้วย วิภัตตินาม ๗ วิภัตติ เรียกว่า อพยยศัพท์ คำที่ไม่ผันรูปด้วยวิภัตตินาม มี ๓ ชนิด ได้แก่ เป็น อุปสรรคบ้าง เป็นนิบาตบ้าง และเป็นปัจจัยบ้าง^{๑๔} คือ อุปสรรคประเภทตามธาตุ ใช้กับ ธาตุบางตัวเพื่อเสริมความให้ชัดยิ่งขึ้นเช่น สุตตํ สุตตานุโลมณจ นีหริสุ แปลว่า ภิกษุทั้งหลาย นำออกไปแล้วซึ่งสูตร และสุตตานุโลม^{๑๕}

รูปแบบการประพันธ์ในคัมภีร์วิมตฺติโนทนีฎีกา โดยพระมหาเถระโจฬยักสสปะผู้แต่งได้แต่งมีลักษณะรูปแบบการประพันธ์คัมภีร์ ผู้วิจัยแบ่งออกเป็น ๒ ส่วนคือ (๑) รูปแบบการประพันธ์คัมภีร์วิมตฺติโนทนีฎีกาแบบร้อยแก้ว หมายถึง คัชชะ แปลว่า ร้อยแก้ว^{๑๖} ความเรียง เรียก จุนณิยะ บ้าง หมายถึง คัมภีร์วิมตฺติโนทนีฎีกาเป็นต้นที่ไม่มีคาถา คัชชะมี ๑ ประเภท คือ ๑) อาชยายิกะ เรื่องจริงที่กล่าวถึงเหตุการณ์อย่างใดอย่างหนึ่ง เช่น ชิวประวัติ เป็นต้น ๑) กลา เรื่องที่แต่งจากจินตนาการ เช่น นิทาน เป็นต้น (๒) รูปแบบการประพันธ์คัมภีร์วิมตฺติโนทนีฎีกาแบบร้อยกรอง หมายถึง ปัชชะ แปลว่า ร้อยกรอง^{๑๗} เรียก คาถาบ้าง ที่ประพันธ์ด้วยคาถาล้วนๆ มีบทประพันธ์ประเภทร้อยกรอง ในพระบาลีเรียกว่า คาถา ในสหทศาสตร์เรียกว่า ฉันท หรือ ฉันทลักษณ์ หรือตำราฉันท บทประพันธ์ประเภทนี้ ท่านผู้รจนานิยมใช้คำศัพท์ที่มีเสียงไพเราะมีกระวังเรื่อง สิลิล ธนิต ตลอดจนคณะฉันทต่างๆ โดยมารจนาขึ้นเพื่อใช้ขับขาน ย่อความ ท่องจำ และสาธยายเป็นต้น

วิเคราะห์ความสัมพันธ์ในคัมภีร์วิมตฺติโนทนีฎีกากับคัมภีร์อื่นๆ แบ่งออกเป็น ความสัมพันธ์กับพระไตรปิฎก พระมหาเถระโจฬยักสสปะผู้แต่งคัมภีร์วิมตฺติโนทนีฎีกามีความเชี่ยวชาญคัมภีร์พระพุทธศาสนา ทั้งพระไตรปิฎกและอรรถกถา ผู้แต่งได้ยกข้อความในพระไตรปิฎกมาอธิบายในคัมภีร์วิมตฺติโนทนีฎีกาเพื่อความสมบูรณ์ในปัญหาข้ออื่นๆ เช่น ใน

^{๑๒} ชรินทร์ จุลประดิษฐ์, พันตรี, การแต่งบาลี ๑-๒, (กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕), หน้า ๑๑.

^{๑๓} วิมตฺติฎีกา (บาลี) ๑/๔๒/๑๔๔.

^{๑๔} สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส, บาลีไวยากรณ์ วจิวภาค ภาคที่ ๒ นาม และอพยยศัพท์ หลักสูตรเปรียญธรรมตรี, หน้า ๙๒.

^{๑๕} วิมตฺติฎีกา (บาลี) ๑/๔๕/๑๕๓.

^{๑๖} พระคันธสาราภิวังศ์ (แปลและอธิบาย), สุโพธาลังการมัญชรี, (กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๖), หน้า ๑๔.

^{๑๗} พระคันธสาราภิวังศ์ (แปลและอธิบาย), สุโพธาลังการมัญชรี, หน้า ๑๔

พระบาลี^{๑๘} ท่านกล่าวไว้ด้วยคำว่า ปาราชิกข้อที่ ๑ ทรงบัญญัติที่ไหน เป็นต้นฯ วาระ ๘ เหล่านี้ คือบัญญัติวาร กถาปัตติวาร วิปตติวาร สังคหวาร สมุฏฐานวาร อธิกรณวาร สมถวาร (และ) สมุจจยวาร^{๑๙} ความสัมพันธ์ระหว่างอรรถกถากับคัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกาเช่น คำว่า วาหะนั้นนั่นแล ท่านกล่าวไว้ว่าในอรรถกถาสุตตนิบาต^{๒๐} เป็นต้นว่า เอก์ สกภู (๑ เกวียน)^{๒๑} ความสัมพันธ์ระหว่างฎีกากับคัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกาด้วยกัน เช่น ในวินยฎีกาชื่อ สารัตถทีปนี^{๒๒} ท่านกล่าวไว้ว่า เพราะในโบราณอรรถกถาทั้งหลายนำคำแม่ที่กล่าวไว้ก่อนมาย่อคำที่ เน้นซ้ำในที่นั้นๆ เช่นนั้นให้สั้นเข้าเหมือนวิตถารกถา^{๒๓} ความสัมพันธ์ระหว่างวิสุทธิมรรคกับ คัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกา เช่น ท่านกล่าวไว้ในคัมภีร์วิสุทธิมรรคว่า นั่งกระโหยง^{๒๔} พระอนาคามี และพระอรหันต์ไม่พึงยกโทษให้เพื่อความสำรวมต่อไป พระอริยบุคคลที่เหลือก็ไม่พึงยกโทษให้ แม้โดยโทษ เพราะเหตุานั้น ท่านจึงกล่าวว่าถ้าท่านไม่ยอมยกโทษให้^{๒๕} โดยพระมหาเถระโจฬิยักสสปะยกหลักฐานจากคัมภีร์วิสุทธิมรรคมาสนับสนุนแนวการอธิบายไว้ตามสมควร

วิเคราะห์ศัพท์ในคัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกา แบ่งออกเป็น วิเคราะห์ศัพท์ในพาหิรนิทานกถาเช่น วิเคราะห์ศัพท์ว่า กรุณา มีอธิบายว่า ธรรมชาติใด ย่อมจำกัด อธิบายว่า ย่อมขัดไป คือปราบทุกข์ของสัตว์อื่น เหตุนั้น ธรรมชาตินั้น ชื่อกรุณา^{๒๖} ในเวรัญชกัณชวารรณนา เช่น วิเคราะห์ศัพท์ว่า สเทวมนุสสา มีอธิบายว่า มนุษย์นั้นด้วย พร้อมกับเทวดาด้วย เพราะเหตุนั้น ชื่อว่าพร้อมทั้งเทวดาและมนุษย์^{๒๗} ในปาราชิกกัณชวารรณนาเช่น วิเคราะห์ศัพท์ว่า คนธพพา มีอธิบายว่า นักร้องทั้งหลาย ชื่อว่านักประโคม^{๒๘} ในสังฆาติเสกกัณชวารรณนาเช่น วิเคราะห์ศัพท์ว่า บินุชปาโต มีอธิบายว่าการตก ได้แก่ การตกไปพร้อมของก้อนข้าว ที่ผู้อื่นให้ ตกไปอยู่ในบาตร ชื่อว่า บินุชปาต^{๒๙} ในอนิยตกัณชวารรณนาเช่น วิเคราะห์ศัพท์ว่า กมม มี

^{๑๘} วิ.ป. (บาลี) ๘/๑/๑.

^{๑๙} วิมตติ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑/๒๒.

^{๒๐} ส.นิ.อ. (บาลี) ๒/๓๐๗.

^{๒๑} วิมตติ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑/๓๖.

^{๒๒} สารตถ.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๙.

^{๒๓} วิมตติ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑/๙.

^{๒๔} วิสุทธิ. (บาลี) ๒/๒๗๕.

^{๒๕} วิมตติ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑๓/๑๐๗.

^{๒๖} วิมตติ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑/๓.

^{๒๗} วิมตติ.ฎีกา (บาลี) ๑/๑/๘๑.

^{๒๘} วิมตติ.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๘/๑๒๖.

^{๒๙} วิมตติ.ฎีกา (บาลี) ๑/๒๙๐/๓๔๒.

อธิบายว่า กรรม คือ อชฌาจารย์มีเมถุนธรรมเป็นต้นนั้น ชื่อว่า กัมมะ^{๓๐} และในนิสสัยคีย์กัณฑวารรณนาเช่นวิเคราะห์ศัพท์ว่า โคตรมกเจตีย์ มีอธิบายว่า วิหารที่สร้างไว้ที่เจตีย์ของโคตรมกยักษ์ ท่านเรียกว่า ชื่อว่า โคตรมกเจตีย์เป็นต้น^{๓๑} พระมหาเถระโจฬียกัสสปะผู้แต่งคัมภีร์ได้แต่งเรื่องการวิเคราะห์ศัพท์ เท่าที่สำรวจมาผู้วิจัยมีความเห็นว่า มีมากพอสมควร มีการวิเคราะห์ศัพท์ได้ถูกต้องตามหลักภาษาบาลี เพื่อการอธิบายขยายเนื้อหาของศัพท์ให้มีความชัดเจนมากยิ่งขึ้น

๔.๓ วิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกาที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา

วิเคราะห์คุณค่าของคัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกาภาคที่ ๑ ที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา แบ่งออกเป็น ๕ ด้าน คือ

๑) ด้านการอธิบายหลักธรรมในพระวินัยเป็นปาฎิโมกขสังวรศีล คือ ความสำรวมในพระปาฎิโมกข์ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้าม ทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ไม่ล่วงละเมิดสิกขาบทบัญญัติ รวมทั้งสิกขาบท ในส่วนพระวินัยเฉพาะในคัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกาภาคที่ ๑ มี ๔๙ สิกขาบท คือ (๑) ปาราชิก ๔ สิกขาบท (๒) สังฆาทิเสส ๑๓ สิกขาบท (๓) อนียต ๒ สิกขาบท (๔) นิสสัยคีย์ปาจิตตีย์ ๓๐ สิกขาบท^{๓๒} การยึดถือพระวินัยเป็นคำสอนแทนองค์ศาสดา คือ วินัยเป็นสิ่งที่พระพุทธเจ้าทรงบัญญัติขึ้นมาเพิ่มความเลื่อมใสศรัทธามากขึ้น

๒) ด้านการสื่อความหมายเชิงอุปมา-อุปมัยเช่น บทว่า เป็นปาราชิก คือ ต้นตาลมียอดด้วนแล้ว ไม่อาจจะงอกอีกฉันใด ภิกษุก็ฉันนั้น มีความอยากอันลามก อันความอยากครอบงำแล้ว พุทฺธอวตฺตฺริมนุสฺสธรรม อันไม่มีอยู่ อันไม่เป็นจริง ย่อมไม่เป็นสมณะ ไม่เป็นเชื้อสายพระศากยบุตร เพราะฉะนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เป็นปาราชิก พระอรรถกถาจารย์อธิบายว่า ตาลที่บุคคลตัดยอดแล้ว (ตาลยอดด้วน) ชื่อว่า ไม่เป็นที่ตั้ง เพราะไม่เป็นเหตุแห่งใบและผลเป็นต้น เพราะเหตุนี้ จึงชื่อว่า ตอของต้นตาล (ที่ถูกตัดรากถอนโคนแล้ว) เหมือนตอของต้นตาล คือ เหมือนตอของต้นตาลที่ถูกตัดรากถอนโคนแล้ว^{๓๓}

๓) ด้านความสามัคคีในหมู่คณะในคัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกาในภาค ที่ ๑ มี ๔๙ สิกขาบท พระตลาคตเมื่อทรงบัญญัติพระวินัยได้มีจุดมุ่งหมายของการบัญญัติไว้เพื่อความสามัคคีในหมู่คณะโดยอาศัยประโยชน์ ๑๐ ประการเช่น เพื่อความรับว่าดีแห่งสงฆ์ เพื่อความ

^{๓๐} วิมตฺติ.ฎีกา (บาลี) ๑/๔๔๔-๔๔๕/๓๙๕.

^{๓๑} วิมตฺติ.ฎีกา (บาลี) ๑/๔๕๙/๔๐๐.

^{๓๒} วิ.อ. (บาลี) ๒/๖๐๒/๒๑๕, วิมตฺติ.ฎีกา (บาลี) ๑/๖๐๒/๔๔๙.

^{๓๓} วิมตฺติ.ฎีกา (บาลี) ๑/๓/๘๗.

ผาสุกแห่งสงฆ์^{๓๔} พระพุทธองค์ทรงเล็งเห็นถึงความสำคัญของพระวินัยจึงทรงบัญญัติสิกขาบทขึ้นเพื่อความตั้งมั่นแห่งคณะสงฆ์ และเพื่อความสามัคคีแห่งคณะสงฆ์เป็นต้น

๔) คุณค่าในด้านความมีระเบียบวินัยในคัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกา ภาคที่ ๑ วินัย หมายถึง กฎสำหรับฝึกอบรมกายวาจา เพราะเป็นเครื่องป้องกันความประพฤติที่ไม่เหมาะสมทางกายและทางวาจา^{๓๕} พระวินัยนี้เปรียบเหมือนด้ายร้อยดอกไม้อันควบคุมดอกไม้ไว้ไม่ให้กระจัดกระจาย เพราะเหตุรักษาสงฆ์ให้ตั้งอยู่เป็นอันดี นำให้เกิดศรัทธาเลื่อมใสเหมือนดอกไม้ต่างนานาพรรณ อันช่างผู้ฉลาดจัดให้เข้าระเบียบวางไว้ในพานย่อมเป็นของน่าดูน่าชมเช่นเดียวกับพระวินัยซึ่งเป็นระเบียบแบบแผนข้อห้ามข้อบังคับข้อปฏิบัติที่กำหนดไว้สำหรับให้พุทธบริษัท คือภิกษุ ภิกษุณี อุบาสก อุบาสิกา เพื่อเป็นการควบคุมความประพฤติทั้งทางกาย วาจา และใจ ให้มีความสะอาดบริสุทธิ์

๕) ด้านที่เป็นผลทางพระวินัย พระวินัยหรือศีล ถ้าพระสงฆ์ทุกรูปรักษาพระวินัยหรือศีลแล้วโดยรวมนั้นก็จะสามารถส่งผลดีให้เกิดความเป็นอยู่ที่สงบเรียบร้อย มีความสุขทั้งในปัจจุบันและอนาคต ถ้าบุคคลรักษาพระวินัยหรือ ศีลให้ดีในเบื้องต้นแล้วก็มีอานิสงส์ตามมาเช่นกิตติศัพท์อันดีงามย่อมกระฉ่อนไป และหลังจากตายแล้ว ย่อมไปบังเกิดในสุคติโลกสวรรค์เป็นต้น^{๓๖}

๕. สรุปและข้อเสนอแนะ

๕.๑ สรุป

คัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกา ภาคที่ ๑ เป็นคัมภีร์ฎีกาว่าด้วยการขจัดความสงสัยที่เกี่ยวกับพระวินัยที่แต่งไว้เพื่อแก้บทที่ซับซ้อนในอรรถกถาสมันตปาสาทิกาทั้งภาคที่ ๑ และภาคที่ ๒ รจนาโดยพระมหาเถระผู้มีนามว่ากัสสปะ แห่งแคว้นโจฬะ อินเดียตอนใต้ มีองค์ความรู้หลายด้าน เช่น ด้านประวัติศาสตร์ ด้านสืบต่ออายุพระพุทธศาสนา ด้านเพิ่มความเข้าใจพระวินัยของสงฆ์ ภาษาที่ใช้ในคัมภีร์วิมตฺติวินทนีฎีกา แบ่งออกเป็น วิธีการใช้นามศัพท์ วิธีการใช้กิริยาศัพท์ และวิธีการใช้อพยยศัพท์เป็นต้น มีรูปแบบการประพันธ์ ๒ ส่วน คือ ๑. การประพันธ์แบบร้อยแก้ว ๒. การประพันธ์แบบร้อยกรองมีความ สัมพันธ์กับคัมภีร์อื่นๆ ทั้งพระไตรปิฎกอรรถกถา ฎีกาและ วิสุทธิมรรค ในด้านคุณค่าที่มีต่อการศึกษาพระพุทธศาสนา คือ ๑. ด้านการอธิบายหลักธรรมในพระวินัยคือ เว้นข้อที่พระพุทธเจ้าทรงห้ามทำตามข้อที่ทรงอนุญาต ๒. ด้านการสื่อความหมายเชิงอุปมา-อุปมัย เช่น ความรักเกิดขึ้นด้วยเหตุ ๒ ประการเหมือนดอกอูบลในน้ำ เพราะอาศัยเหตุ นั้น ๒ ประการ คือน้ำและเปลือกตม ๓. ด้านความ

^{๓๔} วิ.จ. (ไทย) ๗/๕๒๓/๒๑๓, วิ.ป. (ไทย) ๘/๓๓๔/๕๐๒.

^{๓๕} วิ.อ. (ไทย) ๑/๑๘/๒๐.

^{๓๖} วิ. ม. (ไทย) ๕/๒๘๕/๙๙.

สามัคคีในหมู่คณะ พระตถาคตทรงบัญญัติพระวินัยได้มีจุดมุ่งหมายของการบัญญัติไว้เพื่อความสามัคคีของคณะสงฆ์โดยรวม ๔.ด้านความมีระเบียบวินัย พระวินัยเป็นกฎสำหรับฝึกอบรมกายวาจา พระวินัยนี้เปรียบเหมือนด้ายร้อยดอกไม้อันควบคุมดอกไม้ไว้ไม่ให้กระจัดกระจาย เพราะเหตุรักษาสงฆ์ให้ตั้งอยู่ใน ความดี

๕.๒ ข้อเสนอแนะ

การศึกษาเรื่อง คัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกา ภาค ๑: การแปลและการศึกษาวิเคราะห์ ในครั้งนี้ ยังมีประเด็นที่เป็นสาระสำคัญที่น่าสนใจศึกษาค้นคว้าเพื่อเป็นความรู้ต่อจากคัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกา ภาคที่ ๑ ซึ่งมีความสัมพันธ์กับการอธิบายขยายพระวินัย ดังนี้ คัมภีร์วิมตติวินทนีฎีกา ภาค ๒: การแปลและการศึกษาวิเคราะห์

บรรณานุกรม

- ชรินทร์ จุลคประดิษฐ์, พันตรี. การแต่งบาลี ๑-๒. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๕.
- พร รัตนสุวรรณ และคณะ (ปริวรรต). วมติวินทนีฎีกา (ปฐม ภาค). กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๕๑.
- พระคันธสารากวีวงศ์ (แปลและอธิบาย). สุโพธาลังการมัญชรี. กรุงเทพมหานคร: ห้างหุ้นส่วนจำกัด ไทยรายวันการพิมพ์, ๒๕๕๖.
- มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. พระไตรปิฎกฉบับบาลี มหาจุฬาเตปิฎก ๒๕๐๐. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๕.
- _____. พระไตรปิฎกภาษาไทย ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๓๙.
- _____. อรรถกถาภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. ฎีกาภาษาบาลี. ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- _____. ปกรณวิเสสบาลี ฉบับมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์วิญญาน, ๒๕๓๙.
- สมิทธิพล เนตรนิมิตร. ผศ.ดร.. บาลีศึกษาในอรรถกถาธรรมบท. กรุงเทพมหานคร: บริษัท เอมีเอ็นเตอร์ไพรส์ จำกัด, ๒๕๕๖.
- สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระยาวชิรญาณวโรรส. บาลีไวยากรณ์ วจิวภาค ภาคที่ ๒ นาม และอภัยยศัพท์ หลักสูตรเปรียญธรรมตรี. พิมพ์ครั้งที่ ๓๖. กรุงเทพมหานคร: โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ๒๕๕๑.
- หอพระสมุดวชิรญาณ. บัญชีคัมภีร์ภาษาบาลี และ ภาษาสันสกฤต.พระนคร: โรงพิมพ์โสภณ พิพรรณธนากร, ๒๔๖๔.

